

Arvioinnin tuottaman tiedon pätevydestä

Juha Kinnunen

Reilussa kymmenessä vuodessa arviointiosaaminen on Suomessa lisääntynyt ja laajentunut nopein harppauksin. Arviointiin perehtyneitä ammattilaisia on lisääntyvästi eri aloilla, arviointikäytännöt ja menetelmät ovat vakiintuneet ja siihen erikoistuneita yksiköitä on perustettu niin julkiseen hallintoon kuin yksityiselle sektorille. Tuotokset ovat myös saavuttaneet suoranaisten piikin, sillä arviointi-otsakkeella julkaistuja raportteja on monien hyllyissä toista metriä. Lisäksi melkein jokainen on viimeisen vuoden aikana harrastanut itsetutkiskelua omassa työpaikassaan jonkin arviointi-ismien proseduurin mukaan. Prosesseja ja menettelytapoja on kuvattu ja indikaattoreita valittu työpaikoilla alasta tai hallinnon tasosta riippumatta.

Kiinnostavaksi nousee kysyä, onko ymmärksemme ja tietämyksemme nyt parempi arvioinnista? Onko arviointien tuottamaa tietoa hyödynnetty? Ovatko toimintaprosessit organisaatioissa arvioinnin vaikutuksesta kehittyneet? Arviointien tuottaman tiedon pätevyys ja luotettavuus ovat näiden kysymysten toteutumisen ehtona ja mitä siitä voi sanoa. Rajaan näkökulmani tässä kokemuksentäni perusteella korkeakoulusektoriin ja terveydenhuoltoon. Näillä kahdella areenalla olen ollut sekä arvioitsijana että arvioitavana.

Arviointien kautta tuotetun tiedon pätevydestä on esitettävä monia kriittisiä havaintoja. Laajojen ohjelmien tai monitoimijaisen hankkeiden todellisuus on niin monisyinen, että niihin päästään pureutumaan vasta väitöskirja tyypisissä arviointiprosesseissa ja saman mittakaavan arviointiponnistuksissa koskien muun muassa laajoja kansallisia kehittämishankkeita, kuten Makropiota tai TH2000 ohjelmaa. Mutta tavanomaisen tarjouskilpailun kautta syntyvissä, hyvin toteutuissakin, arviointihankkeissa ollaan vasta asian äärellä, ei välttämättä asian ytimessä. Käytävissä olevat voimavarat (aika ja henkilöt suhteessa kohteen monimutkaisuuteen, arviointiasetelmien yksipuolisuus (usein jälkikäteen) ja menetelmien ja aineistojen rajallisuus sekä ana-

lytiikka eivät yksinkertaisesti mahdollista pätevän tiedontuottamisen varmistamista.

Tästä realiteetista seuraa, että arvioinnit ovat tavallisesti perusteltuja asiantuntijarvioita, jotka kyllä palvelevat arvioinnin päätavoitteita sekä prosessin että lopputuloksen kannalta. Ovat tiedon pätevydeltään vertailukelpoisia poliittis-hallinnollisessa päätöksenteossa käytettävän tietoon ja tietämykseen. Tiukemmassa katsannossa eivät kuitenkaan mahdollista analyttisiä päätelmiä. Asiantuntijoiden näkemykset voivat myös olla harhaisia usealla tavalla. Esimerkkinä harhaisuudesta voi nostaa Seppo Saaren yliopistojen arviointiin liittyneessä väitöskirjassaan havainnollisesti osoittaman tendenssin siitä, kuinka paljon ulkopuolisten asiantuntijoiden (kotimaisten ja kansainvälisten) arviointityötä ohjaa tuotettu itsearviointimateriaali. Arvostetutkin arvioijat ovat sittenkin aika rajatun informaation ja tietämyksen varassa. Kunhan ei välillä vain toteutuisi siitakesiemen kasvatuksen menetelmä: pidetään pimeässä ja ravitaan sonnalla. Lisäksi arviointitieto näyttää myös helposti tahrantuvan tilaajan "politiikka"-tavoitteilla. Niin hyvää ja asiantuntevaa kuin STAKESin ja Korkeakoulujen arviointineuvoston toteuttamat tai koordinoimat arviointiprosessit keskimäärin ovatkin, kuuluu niistä taustaministeriöiden sedällinen ääni.

Arviointien pätevyyttä voisi lisätä edelleen tilaajaosaamista parantamalla. Toistuvasti törmää tilaajien aivan epärealistisiin käsityksiin arvioinnin luonteesta ja mahdollisuuksista ja edellyttämistä aika ja asiantuntijaresursseista. Kuntasektorilla ei ole lainkaan epätavallista, että tilaajan arviointiin varaamat taloudelliset voimavarat eivät alkuunkaan riitä tilatun arvioinnin toteuttamiseen. Ja ainakin yliopistoarvioijat laajasti osallistuvat lisärahoituksen metsästyksen kolmansilta osapuolilta. Tämä tietysti monimutkaistaa arviointihankkeita ja voi synnyttää ei-toivottavia riippuvuuksia arvioitsijatahon ja arvioitavan kohteen välille.

Joskus tiedon vertailtavuuden ja kumuloitavuuden vuoksi arvioitsijat ovat liian sidottua tausta

oppiin tai standardoituihin arviointiprotokolliin. Niiden kautta voidaan saada pätevää tietoa, mutta voi myös rajata arvioitavan kohteen kannalta huomion väärään paikkaan. Tutkimukselliset riippumattomat aineistot ovat harvinaisia ja aidon arvottamisen mahdollistava design ontuu.

Vaikka arvioitsijoiden joukko laajentunut kymmenessä vuodessa merkittävästi, on se sittenkin vielä ohut. Tähän tarkasteluun valituilla sektoreilla tusina henkilöä taustaorganisaatioineen on tunnistettavissa suurimmassa osassa raportoituja arviointeja.

Tulevaisuus näyttää arvioinnin kannalta valoisalta. Globalisoituvassa maailmassa arvioinnin merkitys näyttää pikemminkin kasvavan kuin vähenevän. Organisaatioiden tietojärjestelmien digitoituminen mahdollistaa myös arvioinnissa kokonaan uusia aineistoja. Kokemuksen kautta arvioinnin mahdollisuudet ja rajoitukset realisoituvat kaikille osapuolille ja luo edellytykset arvioinnin kohdentamisen juuri oikeaan osaan toimintaprosesseja. Nykyään on vallalla "kaikkia täytyisi arvioida" mentaliteetti, jossa ei puntaroida riittävästi mistä ja millaista tietoa arvioinnilla on tarkoituksenmukaista tuottaa. Joskus tuntuu, että hyvä hallinnon ja johtamisen käytäntö korvataan hutaistulla ulkopuolisella arviointihankkeella. Arvioimalla vähemmän, mutta paremmin on tavoiteltavaa.